
Povratak religije ili njezina prilagodba svijetu?

Isključivo zaokupljena praćenjem procesa sekularizacije i istodobnim prodorom modernizacije u sva područja ljudskog društvenog života, suvremena je sociologija gotovo posve zaboravila na poglaviti predmet svojeg sustavnog istraživanja i propitkivanja, a to je upravo religija. Bavila se ona, naime, više svijetom koji je podgrizao religiju nego religijom što je stradavala od utjecaja toga svijeta. Stoga joj se, uostalom, i moglo dogoditi da početkom XXI. stoljeća - poslije usredotočenosti samo na svijet - ugleda i otkrije kako baš religija kroz to vrijeme uopće nije oslabila ili čak nestala nego se štoviše osnažila, umnožila se, vratila u javnost i proširila ondje gdje je prije nije bilo. Drugim riječima, teoretičari neizbježne pobjede svjetovnosti nad religijom potpuno su pogriješili u svojim znanstvenim predviđanjima i sociološkim očekivanjima, pa je za početak, svakako, to potrebno istaknuti.

To je onda potaklo mnoge sociologe - bez obzira na njihova ranija oprečna stajališta - da počnu otvoreno zagovarati i zastupati teoriju o desekularizaciji, a zatim i o religiolizaciji današnjeg svijeta u svim njegovim sastavnicama i odrednicama. Ipak, ostaje otvorenim pitanje je li do toga obrata došlo zato jer se religija polako prilagodila svjetovnom društvu ili se možda, suprotno tome, svjetovno društvo pokazalo u tolikoj mjeri nesposobno rješavati nove nagomilane probleme suvremenosti - u kasnom postmodernitetu - da mu je religija morala priteći u pomoć. Odgovor će vjerojatno biti mnogo složeniji nego što se to na prvi pogled očekuje i priželjkuje od strane podijeljene javnosti. Sve pokazuje da sekularizacija nije ostala posve istovjetna svojim početnim zamislima, ali je i religija još manje zadržala svoj čvrsti i nepromjenljivi identitet iz prošlosti. Obje su, dakle, danas druge i drukčije od onoga što su nekada bile. Očito da je kriza moderniteta i postmoderniteta vratila religiju na velika vrata u društvo, iako nije pogrešno zaključiti kako se i sama religija počela

osjećati jačom i učinkovitijom činom prilagodbe svjetovnom svijetu i njegovim zahtjevima.

Taj povratak religije je tekao tiho i gotovo neprimjetno. Na tragu mladenačkog zajedništva iz kultne 1968. godine vjernici su najprije osporili tradicionalne načine okupljanja - u župama i crkvenim općinama - a onda su otkrili sve bogatstvo religijskog pluralizma. To je doba kad nerazvijeni i siromašni kontinenti Afrike, Azije i Južne Amerike počinjū izvoziti svoje egzotične religije i neobično razigrane obrede u bogate zemlje Europe i Sjeverne Amerike, uspostavljajući golemo tržište sakralnih iskustava i duhovnih ponuda najrazličitijih vrsta po uzoru na robe i usluge u gospodarskom području. Poslije su došle brojne sekte sa spretno ustrojenim sinkretičkim sadržajem i naglaskom stavljenim na terapeutske učinke i duhovne potpore. Istina se i smisao življenja manje traže, a vrtoglavo raste potražnja za religijom kao sredstvom izravne utjehe, pomoći u nevolji i izlaska iz životnih neprilika. Na poseban način religija postaje put ispunjenja i ostvarenja svih nedostižnih osobnih težnji i malih zemaljskih snova. Religija tako više vodi do ovostrane čovjekove sreće nego do onostranog božanskog spasenja. Unatoč tome što broj novih sekti i njihovih članova nije bio odveć velik - kako su mediji nastojali uporno i senzacionalistički pokazati - njihov je utjecaj zacijelo precijenjen. Otud ni u jednom trenutku nisu mogle ugroziti velike povijesne religije i njihove Crkve. Danas ih u sociologiji radije nazivamo novim religijskim pokretima, jer zapravo nemaju baš mnogo sličnosti s klasičnim protestantskim sektama u pogledu nauka i ponašanja. Drukčije je, međutim, bilo s New Ageom koji je u obliku moćne duhovne struje, proizišle iz ozračja religijskog pluralizma, postao veoma privlačan za nedovoljno upućene i naobražene tražitelje svetoga. U svakom slučaju, religije su osvajale nove prostore i nove obraćenike, premda je u isti mah trajala sekularizacija i pobjeđivao modernitet.

Na tomu se, dakako, nije stalo i zaustavilo. Potpuno izvan tih procesa i na posve različitim točkama zemaljske kugle religije se obnavljaju, dobivaju na značenju i važnosti u društvu. Tako osamdesetih godina prošloga stoljeća politička pobuna obespravljena iranskog naroda - predvođena vjerskim vođom Khomeinijem - otkriva šijitsku baštinu islamskog radikalizma za dodatno opravdanje i poticaj svoje oporbe zapadnjačkom modernitetu i nadirućoj sekularizaciji. Zato su nam ta zbivanja više ostala u pamćenju po religiji nego po politici. Na drugom pak kraju svijeta izbija revolucija u Nikaragvi u povezanosti s teologijom oslobodilačkog kršćanstva, dok u Europi poljski katolicizam izlazi hrabro na javnu scenu tražeći

slobodu i demokraciju u krutom komunističkom poretku. Neovisno o tim kretanjima, u Sjedinjenim Američkim Državama stanoviti protestantski krugovi napuštaju privatnost i upuštaju se u opasne političke igre i zavodljive sporazume sa svjetovnim moćnicima. Tu u prvom redu mislimo na neofundamentalističke pokrete Moral Majority i New Christian Right koji su upravo 1980. godine u savezništvu s Elektroničkom Crkvom podržali predsjednika R. Regana s neskrivenom nakanom da zajedno s njim povedu križarski rat protiv svake svjetovnosti i slobodarstva u društvu. Umjesto slobodne Crkve u slobodnoj državi trebali smo dobiti religijsko društvo iz predmoderniteta, što se nasreću nije dogodilo, zahvaljujući u prvom redu trijeznoj politici, a ne fanatiziranoj religiji.

Padom Berlinskog zida religija je na još samosvojniji način ušla u javni život društva i počela od države tražiti svoja ukinuta prava i stare povlastice. Dovoljno se sjetiti pravoslavlja i njegovih povijesnih zahtjeva za zasluge i mučeništva. Kao da je riječ o vojnicima, a ne o kršćanskim vjernicima. Svejedno, do kraja prošlog stoljeća najviše je stavljena u pitanje općenitost sekulariziranog zapadnjačkog svijeta od strane probuđenog i izazvanog islamskog fundamentalizma od Palestine i Iraka preko Pakistana i Afganistana do Indije i Indonezije. Sve što se u tom prostoru bunilo uzimalo je religijsko obličje, jer se to pokazalo učinkovitije od političkog racionalnog uvjeravanja i svjetovnog ustroja. Na kraju se pojavio čudovišni sakralni terorizam i religijsko nasilje, možda najbolnija izobličenja svake istinske vjere, što sociologe i teologe stavlja pred teške kušnje i zakučasta pitanja na koja nije uvijek lako odgovoriti. O sablazni pak - čiji su učinci veći od onih bojovnog bezboštva - nećemo ni govoriti, jer prelazi okvir naših uvodnih razmišljanja.

Kroz to vrijeme i na drugim mjestima religija nije mirovala, nego je širila svoj utjecaj, unatoč sekularizaciji i sekularizmima. Ovdje svakako treba upozoriti na dva povezana protestantska pokreta, evangelički i pentekostalni, koji su u posljednje doba doživjeli nečuven uspjeh posvuda u svijetu. Možda ih najviše obilježava potreba za stalnim obraćenjem i bratskim zajedništvom, a najmanje teološki prijepori i povijesne razlike. Budući da se radi o čvrsto ustaljenom pokretu, postoji neprekidna opasnost da ne bude zloupotrijebljen u političke svrhe, što se nažalost u stvarnosti i dogodilo, pa je u najnovijem razdoblju dio toga pokreta dobio obilježja opasnog fundamentalizma koji cijelo kršćanstvo u Sjedinjenim Američkim Državama teško osramoćuje i nepotrebno stavlja u pitanje. Zato ne začuđuje da se mnogi sociolozi pribijavaju kako će današnja obnova religioznosti u Sjevernoj Americi više potaknuti sekularizaciju - jer se

povezuje s političnošću i svjetovnim mesijanizmom vojnih pobjeda - nego što će označiti povratak svetoga. Htjelo se jedno, a dobilo se drugo.

Što se pak, na kraju, tiče katolicizma on je od strane sociologa dugo smatran jedinom i istinskom žrtvom sekularizacije i to iz razloga što je najmanje bio spreman pristati na prilagodbu svjetovnom svijetu. No i tu su se stvari počele mijenjati, iako tek neizravno. Mnoštvo udruga, zajednica i pokreta premrežilo je Crkvu, pa se teško oteti dojmu da sada i u katolicizmu prisustvujemo jednakim ili sličnim traženjima odgovora na pojačani tijekom sekularizacije u modernom i postmodernom društvu. Trebali bismo se ipak čuvati da nam američki model religijskog načina življenja ne postane uzorom vlastite i europske budućnosti. Ono što se u politici već obilno ostvaruje, morali bismo u religiji pokušati ublažiti i popraviti. Ako ništa drugo barem radi europskog mirotvornog kršćanstva i njegove pomirbe sa svijetom. U protivnom nas očekuju teži brodolomi od onih koje danas proživljavamo.

Željko Mardešić